

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ
IV Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 21–22 травня 2020 року)

У двох частинах

Частина 1

Суми
Сумський державний університет
2020

ПОНЯТТЯ ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ У РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Щербак Н. М.

*Студентка III курсу ННІ права
Сумського державного університету
Науковий керівник: Славко А. С.
асистент кафедри МЄПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

Гідність – це ключова цінність будь-якої людини, фундаментальна основа державного ладу та передумова існування правової системи загалом. У конституційному праві держав Європи та Європейського Союзу зазначена цінність набула статусу визначального принципу, засади конституційного ладу та всіх основоположних прав людини. Відповідно до Преамбули Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року саме людська гідність є джерелом прав людини і тому нерозривно пов'язана з ними [1]. Пізнання людської гідності, в поєднання з такими соціально-правовими явищами як свобода, рівність, справедливість, надає можливість пізнання правової природи та юридичного змісту інших прав людини. Усвідомлення глибинної суті людської гідності можливе не лише через розуміння норм моралі або етики, а й завдяки її трактуванню як цінності у праві. Така можливість з'являється у зв'язку із закріпленням поняття «гідність» у конституціях і законах різних держав та пов'язана із судовим тлумаченням відповідних положень.

Питанням людської гідності були присвячені праці таких фахівців як С. Вдовіченко, І. Головатий, О. Щербанюк, О. Гришук, Е. Шишкіната інших. Не применшуючи внеску вказаних правників зауважимо, що, на нашу думку, зміст концепту «гідності» й досі не отримав належного висвітлення у вітчизняній правничій доктрині.

Характеризуючи вплив Конституційного суду на розвиток правової доктрини, нагадаємо, що суди конституційної юрисдикції наділені функцією інтерпретації законодавства, завдяки чому беруть безпосередню участь у процесі пізнання певних правових явищ і пошуку духу права у нормах законодавства. Вважаємо, що проблема розуміння гідності виходить за межі звичайного тлумачення законодавчої норми, а реальне пізнання її змісту зумовлює формування доктринальних позицій стосовно цього явища, що є значущим для розвитку конституційно-правової думки і майбутнього правозастосування.

У Конституції України увагу людській гідності безпосередньо приділено у статті 3, положеннями якої гідність людини визнано однією з найвищих соціальних цінностей в Україні та у статті 28, якою встановлено заборону піддавати будь-яку людину катуванню,

жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, а також без її вільної згоди медичним, науковим чи іншим досліддам [2]. Фактично інших підходів до розуміння цього явища, окрім як через заборону поганого поводження з людиною, Конституція України не містить. Разом з тим людська гідність є більш широким за своїм змістом правовим феноменом, вона є висхідним положенням для норм, що гарантують природні права людини. Це явище закріплене в Конституції України як система цінностей у праві і, безумовно, воно потребує своєї інтерпретації виходячи з ціннісно-орієнтованого правосприйняття.

Е. Шишкіна наголошує, що зазвичай феномен людської гідності розглядають або у контексті кримінального права (гідність є об'єктом кримінально-карного посягання) або у контексті цивільного права – у прив'язці до честі і ділової репутації [8].

Позитивну роль у розширенні уявлень про гідність міг би відіграти Конституційний Суд України (далі – КСУ) як єдиний державний інститут, наділений правом тлумачення положень Конституції та законів України. Під впливом послідовної політики КСУ у вітчизняній правовій доктрині могло б оформитись концептуальне уявлення про гідність як основоположну цінність, яке б, у свою чергу, позитивно б вплинуло на законодавця, який би був змушений зважати на цю цінність при розробці нових нормативно-правових актів. Однак, на жаль, за діяльність період свого існування КСУ, не здійснив спроб наблизитися до розуміння змісту вказаного поняття.

Наразіщо єдиним рішенням, в якому КСУ безпосередньо досліджував феномен людської гідності є рішення від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа про смертну кару). У ході визнання неконституційними положень чинного на той час КК України щодо застосування смертної кари як виду покарання, КСУ вказав на фундаментальний характер прав людини на життя та на повагу до її гідності. На думку суддів КСУ зазначені права обумовлюють реалізацію інших прав людини, а тому не можуть бути звужені чи обмежені [3]. Незважаючи на те, що у цій справі КСУ розробив фундамент для подальшого дослідження концепції гідності, в наступних рішеннях він майже не повертався до зазначеної теми.

Наприклад, не до кінця зрозумілою видається позиція КСУ, викладена в рішенні у справі від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян). У ньому КСУ визнав такими, що суперечать Конституції, деякі положення Закону України «Про державний бюджет України на 2007 рік» щодо зупинення дії інших законів України стосовно надання пільг, компенсацій і гарантій окремим категоріям українських громадян та засудив відповідну законодавчу практику Верховної Ради України [4]. Ухвалюючи таке рішення, КСУ, ймовірно, виходив з розуміння природи конституційного права на

соціальний захист і кореспондуючого йому обов'язку держави забезпечити таке право. Тим не менш, аналізоване рішення сформоване з позиції «букви» закону, і дуже мало звертається до його «духу», який вказує на нерозривний зв'язок між правом на соціальний захист та повагою до гідності особи як соціальної цінності.

Серед більш свіжих прикладів звернення КСУ до концепту гідності можна назвати деякі рішення від 2016 року. Зокрема, усвоєму рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричних закладів) КСУ вказав на неконституційність законодавчого положення щодо госпіталізації неповносправних осіб до психіатричних закладів без відповідного судового рішення. Немає необхідності вдаватись до аналізу правильності чи хибності позиції КСУ у цьому питанні, однак варто зацентувати увагу на аргументації Суду, викладеній в мотивувальній частині рішення. У першу чергу КСУ виходив з права особи на свободу та особисту недоторканість та обов'язку держави у світлі відповідних норм Конституції України та статті 5 ЄКПЛ уникати свавільного позбавлення особи її свободи [5]. Тим не менш, поза фокусом уваги Суду залишився органічний та нерозривний зв'язок між свободою та гідністю як джерелом всіх природних прав людини. Вбачається, що і свобода, і гідність доволі часто тлумачаться у філософсько-правовому аспекті, але з цих двох цінностей лише гідність має абсолютний і недоторканий характер. Вбачається, що КСУ оминув питання поваги та захисту гідності недієздатної особи, посягання на яку могли б відбуватись за умови відсутності належного і ефективного судового контролю за шпиталізацією (поміщенням) до психіатричних закладів.

Так само не було розкрито зміст концепції гідності у рішенні КСУ від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) [6]. У цій справі КСУ вкотре звернувся до обґрунтування позитивних зобов'язань держави щодо прав на свободу світогляду та віросповідання, мирних зібрань та асоціацій. Тим не менш, знову було проігноровано гідність як ймовірне джерело релігійних, духовних пошуків людини та бажання пізнати саму себе.

До цінності людської гідності і необхідності її захисту з боку держави КСУ звертається також у рішенні від 16 липня 2019 року у справі № 9-р/2019 (справа про конституційність норм закону про декомунізацію). Суд, зокрема, наголосив, що «пропаганда комуністичного режиму, який зухвало й цинічно заперечував цінність людського життя та людської гідності, становить реальну загрозу для сучасної незалежної української державності». Отже, можемо спостерігати певну еволюцію поглядів КСУ та розширення розуміння поняття гідності людини як цінності [9].

Аналіз рішень КСУ показує, у переважній частині випадків Суд звертається до концепту гідності лише формально за допомогою прямого посилання на статтю 3 Конституції України без будь-якого аналізу змісту останньої. Одним з небагатьох актів, в якому була здійснена спроба тлумачення цього концепту, стала окрема думка судді В. Шишкіна до рішення КСУ у справі від 6 жовтня 2010 р. № 21-рп/2010 (справа про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів). Суддя В. Шишкін саме скористався аксіологічним підходом до розуміння людської гідності і ймовірно її приниження з боку державних органів через визнання корупційними правопорушеннями здійснення суддями інтелектуальної (викладацької, наукової, творчої) діяльності у робочий час [7].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що після аналізу рішень КСУ складається враження, що Суд певний період часу уникав тлумачення змісту гідності як джерела прав людини та роздумів про її цінність для демократичного суспільства. Тим не менш, у свіжих рішеннях Суд переходить від формальних згадок гідності до розбудови своєї власної позиції з цього приводу. Така тенденція не може не тішити вчених-конституціоналістів та пересічних громадян України, адже не тільки сприяє зміцненню механізмів захисту прав людини, а і відкриває перспективи подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042/print 1360158881064154.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
3. Рішення Конституційного Суду України від 29.12.1999 р. № 11-рп/99. Справа № 1-33/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>.
4. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.2007 р. № 6-рп/2007. Справа № 1-29/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07>.
5. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016. Справа № 1-1/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>.
6. Рішення Конституційного Суду України від 08.09.2016 р. № 6-рп/2016. Справа № 1-13/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16>.
7. Рішення Конституційного Суду України від 06.10.2010 р. № 21-рп/2010. Справа № 1-27/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-10>.

8. Шишкіна Е. Розуміння людської гідності: виклики сучасних українських реалій / Одеський апеляційний адміністративний суд. URL: <https://apladm.od.court.gov.ua/sud9105/pres-centr/news/381454/9>.
9. Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 р. № 9-р/2019. Справа № 1-24/2018 (1919/17). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19>.

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ВИКЛИКИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

Георгієвський Ю. В.

*д. ю. н., завідувач наукового відділу правового забезпечення галузевого інноваційного розвитку НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України,
доцент кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституційний Суд України послідовно тлумачить верховенство права як панування права в суспільстві [1]. Автори Доповіді Венеційської Комісії «Верховенство права» [2] виділяють шість обов'язкових елементів «верховенства права», що є не лише формальними, а й субстантивними чи матеріальними, серед яких: законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; юридична визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом.

У забезпеченні верховенства права неможливо забувати про особливе місце Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції (за версією Основного Закону держави в редакції від 28 червня 1996 р., ч. 1 ст. 147). Обов'язковість і преюдиційність його рішень і висновків певною мірою спрямовує становлення національної правової системи, а повноваження Суду – напряду розвивають національне право в об'єктивному і суб'єктивному аспектах.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про Конституційний суд України», Суд є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України. Як